

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-02>
УДК 930.001.32:378.4(477.54-25):94(497.2)

Сергій Страшнюк

кандидат історичних наук, доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

E-mail: straser57@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1725-5053>

ХАРКІВСЬКА ШКОЛА ІСТОРИЧНОЇ БОЛГАРИСТИКИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Стаття є ретроспективним поглядом на розвиток історичної болгаристики в Харківському університеті за 177 років. Виділивши його головні етапи, автор доходить висновку, що в умовах незалежної України тривала наукова традиція переросла в повноцінну наукову школу, що відповідає всім головним критеріям цього поняття. А саме: наявності сталого об'єкта дослідження і власної науково-організаційної та координаційної платформи у вигляді Центру болгаристики та балканських досліджень імені М. Дринова; кількісному та якісному складу науковців, що зробили вагомий внесок у скарбницю знань про історичне минуле болгарського народу, переважно Нової та Новітньої доби; проведення на регулярній основі наукового форуму (Дриновські читання) та публікація періодичного видання

Як цитувати: Страшнюк, С. Харківська школа історичної болгаристики: етапи становлення та сучасний стан. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 64, 2023, с. 25-48. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-02>

How to cite: Strashnyuk, S. The Kharkiv School of Historical Bulgarian Studies: Phases of Development and Present State. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 64, 2023, p. 25-48. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-02> (In Ukrainian)

© Страшнюк С., 2023

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

(«Дриновський збірник»), що в науковому світі асоціюються з харківським осередком істориків-болгаристів. У науковій школи є загально визнаний лідер — єдиний з українських істориків, обраний 2013 р. Іноземним членом Болгарської академії наук, під керівництвом якого відбувається продумана система підготовки кадрів через аспірантуру та докторантуру. Визнанням досягнень учених Каразінського університету є публікація 2023 р. у видавництві Болгарської академії наук «Проф. Марин Дринов» бібліографічного покажчика «Харківська школа історичної болгаристики (до 175-річчя наукової традиції)», як і відзнака її провідних представників вищими нагородами Болгарської академії наук. Однак чи не головним маркером переростання цієї традиції на якісно вищий рівень, на думку автора, стало досягнення такого важливого критерію для будь-якої наукової школи, як три поспіль покоління учених у статусі доктора історичних наук. Саме навколо них та Дриновського центру гуртується досить великий колектив учених-болгаристів і фахівців суміжних дисциплін, які працюють також в інших вишах міста, передусім у Харківській державній академії культури та Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди.

Ключові слова: наукова школа, критерії, Харківський університет, історична болгаристика, славістика, балканістика.

Приводом для написання цієї статті стала публікація 2023 р. у видавництві Болгарської академії наук «Проф. Марин Дринов» бібліографічного покажчика, що вмістив праці харківських істориків-болгаристів середини XIX — першої чверті XXI ст. (Zhuravlova etc. 2023). Це стало можливим завдяки співпраці Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ) Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Центральної бібліотеки Болгарської академії наук (БАН), а також підтримці з боку керівника «Програми досліджень болгарської діаспори за кордоном» академіка Василя Ніколова та Інституту історичних досліджень БАН, де після повномасштабної російської агресії проти України кілька харківських учених змогли продовжити роботу над спільними з болгарськими колегами науковими проектами.

Запропонований текст є не рецензією на це видання (оскільки автор належить до його укладачів), а спробою відповісти на запитання, чи справді маємо підстави вважати, що в Харкові на початок 2020-х рр. склалася наукова школа, у центрі уваги якої перебуває дослідження

історичного минулого Болгарії та болгарського народу. Якщо так, то які чинники зумовили її формування? Який її кадровий потенціал і внесок у розвиток української славистики та балканістики? Адже зовсім не кожен осередок учених, що протягом певного періоду досліджує ті чи ті проблеми, відповідає визначенню «наукова школа».

У теорії науки це поняття отримало різні смислові трактування: один з типів наукової спільноти; особлива форма кооперації наукової діяльності; феномен, пов'язаний з іншими науково-дослідницькими об'єднаннями (інститут, лабораторія, сектор, кафедра) й структурами науки (наукова дисципліна, науковий напрям тощо). Нам близьке бачення проблеми в інтерпретації чернігівського історика А. М. Острянка, котрий, розмірковуючи про наукові школи у вітчизняній історіографії, передбачав, що незабаром вони перестануть бути чимось надзвичайним, а навпаки, зростуть кількісно та якісно й набудуть «свої справжньої суті — самотньої, неформальної інтелектуальної традиції, яка спирається на спільність дослідницьких устремлінь плеяди вчених, результатом якої є постановка і розв'язання важливих наукових проблем та організації наукової соціалізації науковців-початківців» (Ostryanko 2016, 327).

Є доволі усталений перелік критеріїв наукової школи загалом та в гуманітаристиці зокрема, хоча дискусії на цю тему не припиняються. У будь-якому разі першим і обов'язковим таким критерієм має бути наукова традиція. У нашому випадку вона нараховує 177 років, а точкою біфуркації стала стаття професора Імператорського Харківського університету І. І. Срезневського «Нарис книгодрукування в Болгарії», оприлюднена 1846 р. (Sreznevskiy 1846). З цього огляду друкваних видань новоболгарської літератури, власне, і розпочинається історія харківської болгаристики.

Вона пройшла у своєму розвитку через три етапи — як складник славистики Російської імперії (1846–1917 рр.), радянського слов'янознавства (1917–1991) і в контексті української історичної науки (від 1991 р. й до цього часу). На першому етапі у стінах Харківського університету працювала когорта видатних учених, серед яких вирізняється непересічна постать Марина Дринова (1838–

1906). Вихованець Київської духовної семінарії та Московського університету, 1873 р. він приїхав до Харкова вже сформованим дослідником, що напередодні захистив магістерську дисертацію «Заселення Балканського півострова слов'янами», і водночас у статусі голови Болгарського науково-літературного товариства (Българско книжовно дружество, БКД), що постало 1869 р. за його активної участі в румунській Браїлі. Успадкувавши кафедру слов'янської філології від проф. П. О. Лавровського, автора фундаментальної монографії про моравську місію Кирила та Мефодія (Lavrovskiy 1863), М. Дринов і докторську свою дисертацію, захищену 1876 р., присвятив історичній тематиці («Південні слов'яни та Візантія в X столітті» (Drinov 1876). Попри це, він залишався класичним славістом XIX ст., що зробив надзвичайно багато й для розвитку болгарської лексикографії, фольклористики, етнології, не кажучи вже про істотний внесок у становлення нової болгарської держави, особливо у сфері освіти, музейної, архівної та бібліотечної справи під час і після закінчення російсько-турецької війни 1877–1878 рр. (як віце-губернатор Софійської області й завідувач відділу народної освіти та духовних справ у Тимчасовому російському управлінні в Болгарії). Відмовившись від пропозиції обійняти посаду голови Державної ради Болгарського князівства, він повернувся до Харківського університету, де працював до кінця життя. У сучасній історичній науці його небезпідставно оцінюють як фундатора болгарської славістики та історіографії (й ця оцінка значною мірою ґрунтується на аналізі змісту лекцій, прочитаних студентам історико-філологічного факультету Харківського університету) (Gorina 2009). В Харкові він залишив про себе добру пам'ять, але, на жаль, не учнів, які би продовжили його справу.

Тому кафедру слов'янської філології успадкував представник московської лінгвістичної школи і вихованець Новоросійського (Одеського) університету С. М. Кульбакін (1873–1941), відомий своєю монографією «Охридський рукопис Апостола кінця XII ст.», виданою в Софії 1907 р. (Kulbakin 1907), що стала й темою його докторської дисертації. Читання ж історичних дисциплін на факультеті здійснювали вихованці Санкт-Петербурзького університету. Спочатку

Григорій Ільїнський (1876–1937), котрий 1909 р. очолив кафедру в Ніжинському історико-філологічному інституті, де завершив роботу над докторською дисертацією «Грамоти болгарських царів» (P'inskiy 1911), розпочату в Харкові. 1910 р. на запрошення М. Ф. Сумцова, декана історико-філологічного факультету, його змінив Олександр Погодін (1872–1947), відомий російський неославист, автор популярної «Історії Болгарії», перевиданої 1911 р. в Габрово болгарською мовою. Наймасштабнішою працею харківського періоду А. Л. Погодіна є монографія «Слов'янський світ. Політичне та економічне становище слов'янських народів напередодні війни 1914 року» (Pogodin 1911, 1915). Вона містила глибокий аналіз політичного та соціально-економічного становища Третього Болгарського царства перед Першою світовою війною й отримала багато схвальних відгуків у науковій періодиці.

Звичайно, тут названі лише найбільш значущі праці університетських славистів імперської доби в галузі болгаристики. Та навіть цей короткий огляд свідчить про постійний інтерес харківських науковців до історії Болгарії в хронологічному діапазоні від раннього Середньовіччя до початку ХХ ст. Склалися передумови для переростання цієї наукової традиції в наукову школу, чому сприяло й встановлення прямих зв'язків із Софійським університетом та Болгарською академією наук. Проте вступ Болгарії у Першу світову війну на боці Центральних держав призвів до розриву наукових зв'язків з болгарськими колегами, з якими велася спільна робота щодо видання тритомника творів М. Дринова. На жаль, третій том, що вийшов 1915 р. друком у Софії (Sychineniia 1915), до цього часу відсутній у ЦНБ Харківського університету.

Більшовицький переворот 1917 р. в Петрограді й встановлення згодом комуністичної влади на більшій частині території України взагалі унеможливили продовження болгаристичних досліджень, попри те, що Харків майже на півтора десятиліття став столицею УСРР, уряд якої в період 1919–1923 рр. очолював болгарський комуніст Крестю (Християн) Раковський. Не чекаючи чисток університету на ідеологічній та класовій основі, провідні харківські слависти О. Л. Погодін і С. М. Кульбакін змушені були емігрувати до Королівства

сербів, хорватів та словенців (з 1929 р. — Югославія), де обидва стали професорами Белградського університету, а останній був обраний дійсним членом Сербської академії наук.

Як відомо, славістика в радянські часи була проголошена «буржуазною» й навіть «фашистською» наукою; багато учених, які залишилися в СРСР, у 1930-ті рр. зазнали репресій з боку сталінського режиму або ж вкоротили собі віку як київський мовознавець Делчо Дринов, племінник проф. М. Дринова (Bulakhovs'kuj 1936). Відновлення історичної болгаристики в Харкові стало можливим лише після того, як регіон Центральної та Південно-Східної Європи внаслідок Ялтинсько-Потсдамських домовленостей потрапив у сферу впливу Москви після закінчення Другої світової війни. Це створило передумови для вивчення різних періодів та аспектів історії балканських країн, звичайно, з «марксистського» погляду.

Відновленню в Харкові історико-болгаристичних досліджень завдячуємо професорам Степану Сідельникову (1916–1977) — фахівцю з історії пізнього Болгарського відродження (Saupanova 2012, 2016; Sidel'nikov 2009); Георгію Чернявському (1931 р. н.), який переважно зосередився на дослідженні міжвоєнної історії та історіографії Болгарії (Georhiu 2011); Георгію Попову (1925–1988), головним об'єктом наукових зацікавлень якого була культурна політика БКП в період 1944–1956 рр. (Georhiu 2015), та археологу Володимиру Міхеєву, котрий вивчав економіку та соціальні відносини алано-болгарського населення салтівсько-маяцької культури Подоння-Приазов'я VIII — початку X ст. (Volodymyr 2007). Кожний з них підготував кількох аспірантів з історії Болгарії та ранньосередньовічного протоболгарського етносу, що створювало сприятливе інтелектуальне середовище для розвитку цієї наукової традиції. За нашими підрахунками, у період 1945–1991 рр. харківські болгаристи (переважно історики) захистили 4 докторські та 21 кандидатську дисертацію, було оприлюднено прибіл. 600 праць — від археографічних розвідок і рецензій на книги радянських і болгарських колег до монографій та збірників статей. Останній збірник, оприлюднений 1991 р. у видавництві Софійського університету імені Климента Охридського, став символічним підсумком другого етапу болгаристичних досліджень у Харкові (Marin, 1991).

Свідченням авторитету харківського осередку болгаристики стало проведення в стінах державного університету — ХДУ імені О. М. Горького — республіканської конференції (1960), двох Всесоюзних форумів істориків-славістів (у 1970 та 1985 рр.) і Другої Всесоюзної конференції з болгаристики у лютому 1991 р., коли була створена Міжреспубліканська наукова асоціація болгаристів (МНАБ) з центром у Харкові під головуванням проф. Г. Й. Чернявського (Strashnyuk 1993). Горбачовська «перестройка» не лише сприяла пошуків наукових досліджень (протягом 1985–1990 рр. захищені 1 докторська і 9 кандидатських дисертацій), а й уможливила спробу організаційного згуртування наукових сил відповідного профілю, котра, однак, після розвалу СРСР не мала перспективи. Після проведення в Санкт-Петербурзі 1996 р. Державинських читань та еміграції Г. Й. Чернявського до США діяльність МНАБ фактично припинилась, залишивши по собі слід у вигляді матеріалів кількох міжнародних конференцій та «Болгарського щорічника», який з третього тому певний час виходив під егідою Київського славистичного університету (за активної участі харківських учених). 1990-ті рр. були не найкращим періодом з погляду фінансування наукових досліджень, але саме на межі ХХ–ХХІ ст., в умовах відновлення української державності, відбувається переростання наукової традиції в школу історичної болгаристики. Цей процес тривав приблизно три десятиліття й на сьогодні можемо стверджувати, що він завершився незадовго до інвазії Російської Федерації в Україну 2022 р. Які є підстави для такого твердження?

По-перше, за тридцять років незалежного існування нашої держави сформувалась досить значна група дипломованих фахівців, головним об'єктом дослідження яких є нова та новітня історія Болгарії. Втім, у щойно виданому в Софії бібліографічному покажчику зазначені також праці істориків та археологів, учнів проф. В. І. Кадеєва (1927–2012) (Kadeyev 2000) та В. К. Міхеєва (1937–2008), які вивчають суспільне життя грецьких полісів Східних Балкан (доц. О. А. Ручинська (Ruchyns'ka 1996) і соціально-економічні відносини в римських провінціях Нижня Мізія та Фракія у перших

століттях н. е. (доц. О. П. Мартем'янов, котрий передчасно пішов з життя 2019 р. (Martem'yanov 2012, 2021), а також медієвістів — дослідників Великої Бугарії хана Кубрата та протоболгарського населення Хазарії раннього Середньовіччя: проф. О. О. Тортіки (1967–2015) (Tortika 1999, 2007), доц. В. С. Аксьонова, В. В. Колоди, А. В. Криганова (1955–2008), В. В. Скирди та інших. Візантиністи на чолі з проф. С. Б. Сорочаном теж мають у своїй творчості болгарські сюжети (зокрема, доц. А. М. Домановський і канд. іст. наук О. О. Роменський). Загалом за період 1991–2021 рр. доробок харківських істориків-болгаристів становив 632 публікації (для зіставлення: за радянський період — 597, дожовтневий — 125). Проте справа не лише в кількості наукової продукції, хоча це теж важливий маркер інтенсивності досліджень, особливо якщо зважати на те, що серед цих публікацій представлено понад 20 монографій та наукових збірників й автореферати 5 докторських — М. Г. Станчева (2000), С. В. Потрашкова (2006), О. О. Тортіки (2007), М. В. Тортіки-Лобанової (2017), Д. В. Миколенка (2018) і 13 кандидатських дисертацій.

По-друге, процес становлення й розвитку наукової школи істориків-болгаристів відбувався не лише на зламі століть, але й епох, коли під впливом «оксамитових» революцій 1989–1991 рр. розвалився «табір соціалізму», а на місці Радянського Союзу утворилося 15 незалежних держав; стався «інформаційний вибух», і в умовах глобалізації швидко формувалося «інформаційне суспільство»; змінювалася методологічна парадигма історичних досліджень; завдяки «архівній революції» розширювалося коло джерел; збільшувалася зацікавленість студентів та аспірантів у вивченні історії балканських країн; різноманітнішою стала тематика наукових публікацій та дисертацій. Зокрема, харківські дослідники В. А. Бурбига (Burbyha 1997), О. М. Гурінова (Gurina 2013, 2015), Д. В. Миколенко (Mykolenko 2011), В. В. Міхеєва (Mikheyeva 1997), С. Ю. Страшнюк (Strashnyuk 1996, 2011), В. В. Турков (Turkov 1997) та інші звернулися до таких аспектів болгарського національного питання, які були табуовані або мало досліджені за радянських часів. Поверталися із забуття великі постаті болгарської історії — Кристю (Християн) Раковський, Стефан Стамболов, Драган Цанков, Радко

Дімітрієв. Чи не вперше в історіографії проф. С. О. Наумов (Naumov 2011) і Д. М. Чорний (Chornuj 2013) порушили тему про вплив болгарського досвіду боротьби за незалежність на українське націтворення імперської доби. Привертав увагу харківських дослідників і болгарський досвід європейської та євроатлантичної інтеграції (Belousov 2019, Chenchuk 2016), як і політика пам'яті щодо доби національного Відродження в Народній Болгарській Республіці (Svyrydenko 2016). По-новому осмислювалися традиційні для радянської історіографії теми (Totrtika-Lobanova 2015, 2017; Potrashkov 2005, 2006); болгарські сюжети з'явилися також у творчості багатьох інших істориків, для яких ця проблематика не була основною. Особливо варто відзначити участь проф. С. І. Посохова та доц. В. Ю. Іващенко у спільному проєкті з Інститутом історичних досліджень БАН «Марин Дринов. Листи, телеграми, доповідні записки 1859–1905 рр.», що було завершено нещодавно (Marin 2023). Після публікації в період 1909–1915 рр. тритомника праць М. Дринова за редакцією проф. В. Златарського та виходу 1960 р. в Софії збірника на честь засновника Болгарської академії наук, що понад 30 років працював у Харкові (Izsljednaniya 1960), — це найбільш вагомий внесок у джерелознавче дослідження його життя та творчості.

По-третє, вирішальною подією, яка дозволила харківській історичній болгаристиці не лише вистояти, переживши складні 1990-ті, а й піднятися на щабель вище, стало створення Центру болгаристики і балканських досліджень імені М. Дринова, що офіційно відкрився як підрозділ Науково-дослідної частини Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна 28 лютого 2006 р. Це була ініціатива ректора проф. В. С. Бакірова, котрий гідно оцінив відзначення Каразінського університету у зв'язку з його 200-річчям (2005) найвищою нагородою Болгарської академії наук для юридичних осіб — Почесним плакетом імені Марина Дринова («за підтримання традиції історичної болгаристики»). В урочистостях з цієї нагоди взяли участь Надзвичайний та Повноважний Посол Республіки Болгарія в Україні Ангел Ганєв, Голова Болгарської академії наук академік Іван Юхновський, котрий невдовзі став почесним доктором Каразінського університету, ректор Великотирновського університету імені Святих

Кирила та Мефодія проф. Іван Харалампієв, інші болгарські дипломати та науковці (Stanchev etc. 2007).

Відтоді Дриновський центр (з досить скромним штатом співробітників) перетворився на координатора наукових досліджень у галузі історичної болгаристики, генератора ідей та організатора численних наукових симпозиумів, конференцій та інших заходів, головним з яких стали Дриновські читання. Перші відбулися восени 1988 р. до 150-річного ювілею Марина Дринова (Chernyavski 1989), перетворившись з часом на найавторитетніший науковий форум у цій царині гуманітарного знання в регіоні Центрально-Східної Європи. Особливо широкий розголос мали останні Дриновські читання, Дев'яті й Десяті, присвячені «вічно актуальним» темам: «Чорне море та Причорномор'я як контактна зона цивілізацій і культур» (2018) і «Балкани у міжнародних відносинах: від Пізньої античності до епохи глобалізації» (2021). Щорічно зусиллями Центру болгаристики та балканських досліджень імені М. Дринова проводили також Кирило-Мефодіївські читання (КМЧ), започатковані 2000 р. Серед найрезонансніших згадаємо XVII КМЧ «Освітньо-культурний простір Центрально-Східної Європи: національні моделі та західні впливи», проведені на грантові кошти Програми Еразмус+ Європейського Союзу (напрямок «Жан Моне»), а також міжнародний симпозиум «Болгарські імена в історії України та Молдови (пам'яті І. З. Димитрової)», організований у січні 2018 р. спільно з Інститутом культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова.

Матеріали всіх наукових заходів, що Дриновський центр зазвичай проводив у щільній співпраці з історичним факультетом Каразінського університету, академічними установами НАНУ гуманітарного спрямування та зарубіжними партнерами, виходили у вигляді статей у «Дриновському збірнику». Спочатку, з 2007 р., він видавався як орган Комісії істориків Україна — Болгарія, а з 2017 р. — як щорічник Каразінського університету та Болгарської академії наук. Тобто йдеться про такі важливі ознаки наукової школи, як власний «майданчик» (організаційно-координаційна платформа) і «своє» періодичне видання (на сьогодні у співпраці з болгарськими колегами й за фінансової підтримки Президії БАН видано вже 15 томів).

Наукова школа неможлива без лідера. Таким упродовж останніх десятиліть є проф. М. Г. Станчев, котрий після блискучої кар'єри дипломата й топменеджера, 2012 р. повернувся до Alma Mater і майже одразу очолив кафедру нової та новітньої історії. Захистивши 2000 р. в Софії докторську дисертацію «Д-р Кристю Раковський: державник, політик і дипломат, 1917–1941 рр.» (Stanchev 2000), він самостійно та у співпраці з Г. Й. Чернявським опублікував кілька монографій і десятки статей у жанрі біографістики та генеалогії (Stanchev 2004; 2006; 2008; 2010), зокрема генеалогії роду Каразіних, довівши болгарське походження по чоловічій лінії засновника Харківського університету (Stanchev 2004, 2005). Зосередившись згодом на дослідженні болгарської діаспори в Російській імперії, СРСР, країнах СНД і Балтії (Stanchev 2009, 2016), за сукупністю праць (Michail 2013) 2013 р. М. Г. Станчев був обраний Іноземним членом БАН (Strashnyuk 2023), що сприяло зміцненню наукових контактів з болгарськими істориками. Його особистою заслугою є отримання гранту Міністерства закордонних справ Болгарії, який було використано для обладнання Кирило-Мефодіївського центру (КМЦ) в структурі Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Офіційне відкриття відбулося за участі ректора академіка В. С. Бакірова та Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Болгарія в Україні Красимира Мінчева у червні 2017 р. Відтоді за підтримки Благодійного фонду імені Іоанна Рильського (голова — випускник історичного факультету Ю. Є. Хідзик). Кирило-Медіївський центр взяв на себе функції популяризації наукових знань про Болгарію, зокрема через клуби «Слов'янські виміри» та *Lingua bulgarica*, дозволивши Центру болгаристики та балканських досліджень імені М. Дринова зосередитись головню на наукових проєктах.

Відзначимо також продуману систему підготовки кадрів, що склалася ще за попереднього завідувача кафедри нової та новітньої історії доц. О. П. Чижова (1944–2015), відомого своїми працями з історії російської революційної еміграції в Болгарії (Chyzhov 1989, 1999, 2008), й була удосконалена у 2010-ті рр. Завдяки зацікавленій підтримці голови Харківського міського товариства болгарської культури імені М. Дринова В. Ю. Саленкова, очільника Опікунської ради Дриновського

центру й почесного доктора Каразінського університету, найкращі студентські доповіді в галузі болгаристики на міжнародній науковій конференції молодих учених «Каразінські читання» відзначалися грамотою та премією імені М. Дринова. Для заохочення до наукових досліджень студентів бакалаврату та магістратури 2017 р. додалася ще одна нагорода — імені М. З. Димитрової, яка присуджується ученим-початківцям за розвідки з історії болгарської діаспори, українсько-болгарських зв'язків або історії Балкан. Як правило, лауреати цих премій є першими кандидатами в аспірантуру, що існує при кафедрі нової та новітньої історії, й після захисту кандидатської дисертації (тепер PhD) стають членами неформальної Наукової ради при Дриновському центрі. Деякі з них залишаються викладачами кафедри (наприклад, Марія Крютченко, яка 2021 р. під керівництвом проф. М. Г. Станчева захистила кандидатську дисертацію про видатного болгарського ліберального політика і державного діяча Драгана Цанкова (Kryutchenko 2021)). Інший його аспірант Ярослав Шкабура, котрий присвятив дисертацію французькому періоду громадсько-політичної та дипломатичної діяльності Християна Раковського (Shkabura 2020), зараз працює старшим викладачем кафедри українознавства філософського факультету.

Серед перших лауреатів премії імені М. Дринова був і Д. В. Миколенко, автор численних наукових праць з історії Третього Болгарського царства, нині доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, що продовжує викладання також на історичному факультеті. Публікацією його монографії «Страсті за Стамболовим» (Mukolenko 2017) й захистом 2018 р. докторської дисертації «Політична спадщина Стефана Стамболова у формуванні болгарської державності (1895–1920)», власне, завершується процес формування харківської школи історичної болгаристики. Відтепер маємо три поспіль покоління учених відповідного профілю та статусу, що є одним з основних і важко досяжних критеріїв будь-якої наукової школи,

а саме: професор Г. М. Попов — його учні (доц. С. Ю. Страшнюк і проф. М. Г. Станчев, котрі були відповідно науковим керівником кандидатської та науковим консультантом докторської дисертації Дмитра Валерійовича (Mukolenko 2007, 2018). Залишається сподіватися, що перехід цього талановитого дослідника на факультет міжнародних економічних відносин і туристичного бізнесу не означатиме різкої зміни наукової проблематики, адже в неминучому процесі заміщення поколінь саме він має якості інтелектуального лідера, здатного продовжити розвиток наукової школи, що склалася за його безпосередньої участі.

На завершення зазначимо, що науково-організаційна та дослідницька діяльність харківських істориків-болгаристів отримала громадське визнання в Україні й за кордоном, передусім у Болгарії. Про це, зокрема, свідчить той факт, що академік В. С. Бакіров, проф. М. Г. Станчев, д-р В. Ю. Саленков і доц. С. Ю. Страшнюк стали «Людиною року» в номінації «Наука і освіта» за версією Асоціації болгар України. Усі вони в різні роки нагороджені почесними відзнаками Болгарської академії наук «За заслуги перед БАН» і медаллю імені Марина Дринова на стрічці. Вбачаємо великий символізм у тому, що найпрестижніша нагорода Болгарської академії названа на честь харківського професора, котрий за життя, у 1890-ті рр., одночасно очолював два товариства учених — Болгарське науково-літературне і Харківське історико-філологічне. Випадок унікальний в історії світової славістики, що надихав нас на поглиблення співпраці з болгарськими партнерами, передусім інститутами історичних досліджень, балканістики, фольклористики та етнології БАН, Софійським і Великотирновським університетами, де після 1991 р. пройшли стажування чимало харківських учених.

Своєрідним підтвердженням їхнього авторитету є участь деяких з них у редакційних колегіях провідних болгарських журналів — «Списание на БАН», «Исторически преглед» (М. Г. Станчев), «Bulgarian Historical Review» (С. Ю. Страшнюк), «Македонски преглед» (Д. В. Миколенко), запрошення до участі в міжнародних наукових форумах та проектах, організованих болгарськими науковцями. Особливі стосунки склалися в нас з часописом Болгарської академії наук, редколегію якого тривалий час очолював академік Ячко Іванов,

котрий неодноразово надавав його шпальти для презентації харківської школи істориків-болгаристів (востаннє до її 175-річчя навесні 2022 р.) (Spisaniye, 2022). Відповідно наші вчені лише останнім часом залучили до грантових проєктів по лінії Модуля Жана Моне відомих болгарських дослідників — директора Інституту фольклористики та етнології з Етнографічним музеєм БАН доц., д-ра Петко Христова і провідну наук. співробітницю Інституту історичних досліджень БАН д-рку історії Теодоричку Готовску-Хенце. Тих же, хто брав участь у наукових форумах у Харкові чи публікувався в харківських виданнях, складно перерахувати. Назвемо лише колишнього Голову БАН академіка Івана Юхновського, котрий двічі відвідував Харків (у 2006 та 2008 рр.), й нині діючого Голову БАН академіка Юліана Ревальського, який 2018 р. приїздив на відкриття ІХ Дриновських читань. Власне, вихід у видавництві БАН «Проф. Марин Дринов» згаданого на початку статті бібліографічного покажчика є своєрідним свідченням визнання внеску харківських науковців у європейську та світову болгаристику. Серед інших видань він був презентований на міжнародній конференції «Історична болгаристика за межами Болгарії: стан та перспективи», що відбулася 19 травня 2023 р. в конференц-залі Президії БАН.

Звичайно, болгаристичні студії є також в інших університетах та інститутах Національної академії наук України, з якими ми перебуваємо в постійному контакті. Однак сили науковців у цих містах (Київ, Одеса, Запоріжжя, Мелітополь, Львів, Полтава, Чернівці), як правило, розпорошені або ж учені зосереджені на вивченні інших аспектів — мови, фольклору, літератури та етнології болгар чи комплексного дослідження 200-тисячної болгарської спільноти в Україні. На жаль, деякі з таких центрів на Донбасі (Донецьк, Луганськ, Горлівка) та в Криму (Сімферополь) припинили своє існування після російської окупації 2014 р., а діяльність їх у Мелітопольському та Бердянському державних університетах була згорнута 2022 р.

Отже, можемо констатувати: на кінець 2010-х рр. завершилося формування харківської школи історичної болгаристики, яка має значний творчий потенціал і, на перший погляд, гарні перспективи для подальшого розвитку. На увагу заслуговує накопичений

досвід підготовки кадрів: інтелектуальним ядром виступає базова університетська кафедра, де викладають відповідні спецкурси та є аспірантура; функції генератора ідей та координатора виконує Дриновський центр; система заохочення дослідників-початківців вибудована зі студентських лав за підтримки громадської організації — Харківського міського товариства болгарської культури імені М. Дринова, що разом з Благодійним фондом імені Іоанна Рильського допомагає також в організації наукових і просвітницьких заходів, а Кирило-Мефодіївський центр Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна створив можливості для вивчення болгарської мови й підключився до поширення знань про духовну та матеріальну культуру болгар. За наявності розгалужених міжнародних зв'язків і підтримки з боку ректорату та деканату історичного факультету маємо завершену модель, що довела свою ефективність.

Проте з сумом мусимо констатувати: ця модель, що успішно функціонувала принаймні 15 років, була зламана з початком російського вторгнення в Україну, а співробітники Центру болгаристики та балканських досліджень імені М. Дринова з 1 квітня 2022 р. припинили трудові відносини з адміністрацією університету через неможливість виконувати свої обов'язки в повному обсязі. Дехто через життєві обставини змушений був емігрувати до Росії (В. В. Міхеєва), США (О. М. Гурінова), Великої Британії (В. О. Свириденко) або ж змінити наукову проблематику (В. А. Бурбига) чи професію (А. О. Сайпанова). Крім того, війна збіглася в часі зі зміною поколінь, що часто-густо супроводжується кризовими явищами. Тож дозволимо лише висловити надію, що з припиненням воєнного стану апробований механізм організації наукової діяльності в галузі болгаристики — виробництво знань (дослідження), їх поширення (комунікації) й відтворення (як знань, так і самої наукової спільноти) — стане в пригоді наступним поколінням учених, не обов'язково історикам.

Список джерел та літератури / References

- Belousov, Yu. V. Evropeyskata integratsia na Bulgaria v istoriografiyata. *Spisanie na BAN [Journal of the BAS]*, no 5, 2019, s. 9-15. (In Bulgarian)
- Белосуев, Ю. В. Европейската интеграция на България в историографията. *Списание на БАН*, 2019, № 5, с. 9-15.
- Bulakhov'skyj L. A. Del'cho Petrovych Drynov (1893–1936). *Movoznavstvo*, no 8, 1936, s. 3-4. (In Ukrainian)
- Булаховський, Л. А. Дельчо Петрович Дринов (1893–1936). *Мовознавство*, № 8, 1936, с. 3-4.
- Burbyha, V. A. *Makedons'ke pytannia v rosij's'komu slov'ianoznavstvi ta publisytysti (1893–1912 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk*. Kharkiv, 1997. (In Ukrainian)
- Бурбига, В. А. *Македонське питання в російському слов'янознавстві та публіцистиці (1893–1912 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук*. Харків, 1997.
- Chenchyk, D. V. Integratsiya Bolgarii v yevroatlanteskiye struktury: vzglyad iz Bryusselya i stran-chlenov ES. *Drnov's'kii zbirnyk / Drinovskii sbornik [Drinov's Collection]*. Kharkiv-Sofiya, t. IX, 2016, s. 321-336. (In Russian)
- Ченчик, Д. В. Интеграция Болгарии в евроатлантические структуры: взгляд из Брюсселя и стран-участниц ЕС. *Дриновський збірник / Дриновски сборник*. Харків-Софія, т. IX, 2016, с. 321-336.
- Chernyavski, G. N., Strashnyuk, S. Yu. Pŭrvi Drinovski cheteniya v Kharkov. *Istoricheski preglad [Historical Review]*, no 7, 1989, s. 104-107. (In Bulgarian)
- Чернявски, Г. Н., Страшнюк, С. Ю. Първи Дриновски четения в Харков. *Исторически преглед*, № 7, 1989, с. 104-107.
- Chornyj, D. V. Osvita chy zbroya: dylema ukrayins'koho natsional'noho rukhu v konteksti bolgars'koho dosvidu (poch. XX st.). *Drnov's'kii zbirnyk / Drinovskii sbornik [Drinov's Collection]*. Kharkiv-Sofiya, t. IV, 2011, s. 127-132. (In Ukrainian)
- Чорний, Д. В. Освіта або зброя: дилема українського національного руху в контексті болгарського досвіду (початок XX ст.). *Дриновський збірник / Дриновски сборник*. Харків-Софія, т. IV, 2011, с. 127-132.
- Chyzhov, A. P. *Deyatel'nost' russkikh revolyutsionerov v Bolgarii (1878–1917 gg.): avtoref. dis. ...kandidat ist. nauk*. Kharkiv, 1989. (In Russian)
- Чижов, А. П. *Деятельность российских революционеров в Болгарии (1878–1917 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук*. Харьков, 1989.
- Chyzhov, A. P. Deyatel'nost' russkoy politzii v Bolgarii (konets XIX — nachalo XX vv.). *Drnov's'kii zbirnyk / Drinovskii sbornik [Drinov's Collection]*. Kharkiv-Sofiya, t. II, 2008, s. 195-201. (In Russian)

Чижев, А. П. Деятельность российского департамента полиции в Болгарии (конец XIX – начало XX в.). *Дриновський збірник / Дриновски сборник*. Харків-Софія, т. II, 2008, с. 195-201.

Chyzhov, A. P. Rossiyskaya narodnicheskaya emigratsiya v Bolgarii (1878–1895). *Bolgarskiy yezhegodnik / Bolgarskiy yezhegodnik / Bolgarskiy shchorichnyk / Bulgarski godishnik [Bulgarian yearbook]*. Kyiv, 1999, s. 51-65.

Чижев, А. П. Российская народническая эмиграция в Болгарии (1878–1895). *Болгарский ежегодник / Болгарський щорічник / Български годишник*. Київ, 1999, с. 51-65.

Drinov, M. *Yuzhnyye slavyane i Vizantiya v X veke*. Moskva, 1876. (In Russian)

Дринов, М. *Южные славяне и Византия в X веке*. Москва, 1876.

Georhiy Iosifovich Chernyavskiy: bibliogr. ukazatel'. Khar'kov, 2011. (In Russian)

Георгий Иосифович Чернявский: библиогр. указатель. Харьков, 2011.

Georhiy Nykolayevich Popov — profesor Kharkovskoho universytetu: Bibliohrafiya. Vospominaniya. Khar'kov, 2015. (In Russian)

Георгий Николаевич Попов — профессор Харьковского университета: Библиография. Воспоминания. Харьков, 2015.

Gorina, L. V. *Professor Marin Drinov — osnovopolozhnik na bylgarskoto akademichno slavyanoznaniye*. Sofiya, 2009. (In Bulgarian)

Горина, Л. В. *Професор Марин Дринов — основоположник на българското академично славянознание*. София, 2009.

Gurinoва, O. M. *Makedons'ke pytannya v mizhnarodnykh vidnosynakh 1913–1920 rr.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk*. Kharkiv, 2013. (In Ukrainian)

Гуринова, О. М. *Македонське питання в міжнародних відносинах 1913–1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук*. Харків, 2013.

Gurinoва, O. M. *Makedonskiy vopros v mezhdunarodnykh otnosheniyakh 1913–1920 gg.* Khar'kov, 2015. (In Russian)

Гуринова, О. М. *Македонский вопрос в международных отношениях 1913–1920 гг.* Харків, 2015.

Il'inskiy, G. A. *Gramoty bolgarskikh tsarey*. Moskva, 2011. (In Russian)

Ильинский, Г. А. *Грамоты болгарских царей*. Москва, 2011.

Izsledvaniya v chest na Marin Drinov. Sofiya, 1960. (In Bulgarian)

Исследования в чест на Марин Дринов. София, 1960.

Kadeyev, V. I. *Bolgarskiye dnevniki*. Khar'kov, 2000. (In Russian)

Кадеев, В. И. *Болгарские дневники*. Харьков, 2000.

Khristov, D., Solenkova, L., Levkova-Muchinova, M., Bozhinov, P., Ivashchenko, V., Posokhov, S. (syst.). *Marin Drinov. Pisma, telegrami, dokladni zapiski 1859–1905*. Sofiya, 2023. (In Bulgarian)

Христов, Д., Соленкова, Л., Левкова-Мучинова, М., Божинов, П., Иващенко, В., Посохов, С. (сѣст.). *Марин Дринов. Писма, телеграми, докладни записки 1859–1905 г.* София, 2023.

Kryutchenko, M. L. *Hromads'ko-politychna, dyplomatychna ta derzhavna diyal'nist' Dragana Tsankova: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk*. Dnipro, 2021. (In Ukrainian)

Крютченко, М. Л. *Громадсько-політична, дипломатична та державна діяльність Драгана Цанкова: автореф. дис. ... канд. іст. наук*. Дніпро, 2021.

Kul'bakin, S. M. *Okhridskaya rukopis' Apostola kontsa XII veka (B'lgarski stariny, 3)*. Sofiya, 1907. (In Russian)

Кульбакин, С. М. *Охридская рукопись Апостола конца XII века (Български старини, 3)*. София, 1907.

Lavrovskiy, P. A. *Sv. Kirill i Mefodiy, kak pravoslavnyye propovedniki i uchitelya u zapadnykh slavyan, v svyazi s sovremennoy istoriyey tserkovnykh nesoglasii mezhdu Vostokom i Zapadom*. Khar'kov, 1863. (In Russian)

Лавровский, П. А. *Св. Кирилл и Мефодий, как православные проповедники и учителя у западных славян, в связи с современною историею церковных несогласий между Востоком и Западом*. Харьков, 1863.

Marin Drinov: Izledovaniya khar'kovskikh uchenykh, posvyashchennyye 150-letiyu so dnya yego rozhdeniya. Sofiya, 1991. (In Russian)

Марин Дринов: Изследования харьковских ученых, посвященные 150-летию со дня его рождения. София, 1991.

Martem'yanov, A. P. *Obshchinnyye otnosheniya v selakh Nizhney Mezii i Frakii v pervyye veka nashey ery*. Khar'kov, 2012. (In Russian)

Мартемьянов А. П. *Общинные отношения в селах Нижней Мезии и Фракии в первых веках нашей эры*. Харьков, 2012.

Martem'yanov, A. P. *Veterany rimskoy armii — magistraty i zhretsy v Nizhney Mezii*. Khar'kov, 2021. (In Russian)

Мартемьянов А. П. *Ветераны римской армии — магистры и жрецы в Нижней Мезии*. Харьков, 2021.

Mikhail Geogiyevich Stanchev — professor Khar'kovskogo natsional'nogo universiteta imeni V. N. Karazina (k 60-letiyu so dnya rozhdeniya). Bibliograficheskiy ukazatel'. Khar'kov, 2013. (In Russian)

Михаил Геогиевич Станчев — профессор Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (к 60-летию со дня рождения). Библиографический указатель. Харьков, 2013.

Mykolenko, D. V. *Makedons'ke pytannya u 1978–1919 rr.* Kharkiv, 2011. (In Ukrainian)

Миколенко, Д. В. *Македонське питання у 1978–1919 рр.* Харків, 2011.

Mykolenko, D. V. *Politychna spadshchyna Stefana Stambolova u bolhars'komu derzhavotvorenni (1895–1920 rr.): avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk.* Kyiv, 2018. (In Ukrainian)

Миколенко, Д. В. *Політична спадщина Стефана Стамболова у болгарському державотворенні (1895–1920 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.* Київ, 2018.

Mykolenko, D. V. *Pravotsentrysts'ki partiyi u politychniy systemi Bolgariyi (1899–1908 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk.* Kharkiv, 2007. (In Ukrainian)

Миколенко, Д. В. *Правоцентристські партії у політичній системі Болгарії (1899–1908 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук.* Харків, 2007.

Mykolenko, D. V. *Strasti za Stambolovym: bolgars'ke derzhavotvorennya u 1895–1920 rokakh.* Kharkiv, 2017. (In Ukrainian)

Миколенко, Д. В. *Страсті за Стамболовим: болгарське державотворення у 1895–1920 роках.* Харків, 2017.

Mikheeva, V. V. *Bolgary pivdnya Ukrayiny ta Moldovy v istoryko-etnografichniy literaturi kintsya XVIII — XX st.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk.* Dnipropetrovs'k, 1997. (In Ukrainian)

Міхеева, В. В. *Болгари півдня України і Молдови в історико-етнографічній літературі кінця XVIII — XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук.* Дніпропетровськ, 1997.

Naumov, S. O. «Bolgars'ka tema» v ukrayins'komu natsiotvorenni impers'koyi doby: do pytannya pro vzayemodiyu «natsional'nykh proektiv». *Drnovs'kii zbirnyk / Drinovskii sbornik [Drinov's Collection]*. Kharkiv-Sofiya, t. IV, 2011, s. 113-126. (In Ukrainian)

Наумов, С. О. «Болгарська тема» в українському націотворенні імперської доби: до питання про взаємодію «національних проєктів». *Дриновський збірник / Дриновски сборник*. Харків-Софія, 2011, т. IV, с. 113-126.

Ostryanko, O. M. *Naukovi shkoly: nesuchasni suchasnyky. Istoryk i vlada. Kolektyvna monohrafiya.* Vidp. red. V. Smoliy. Kyiv, 2016, s. 303-327. (In Ukrainian)

Острянко, А. М. *Наукові школи: несучасні сучасники. Історик і влада. Колективна монографія.* Відп. ред. В. Смолій. Київ, 2016, с. 303-327.

Pogodin, A. L. *Istoriya na B'lgarskiy narod. Prev. ot russkiy D. Gavriyski.* Gabrovo, 1911. (In Bulgarian)

Погодин, А. Л. *История на Българския народ. Прев. от руски Д. Гаврийски.* Габрово, 1911.

Pogodin, A. L. *Slavyanskiy mir: Politicheskoye i ekonomicheskoye polozheniye slavyanskikh narodov pred voynoy 1914 goda.* Moskva, 1915. (In Russian)

Погодин, А. Л. *Славянский мир: Политическое и экономическое положение славянских народов перед войной 1914 года.* Москва, 1915.

Potrashkov, S. V. *Antigitlerovskaya koalitsiya i Bolgariya, 1941–1944 gg.* Khar'kov, 2005 (In Russian).

Потрашков, С. В. *Антигитлеровская коалиция и Болгария, 1941–1944 гг.* Харьков, 2005.

Potrashkov, S. V. *Bolhariya v balkans'kiy politytsi providnykh derzhav antyhitleriv'skoyi koalitsiyi (1941–1945 rr.): avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk.* Kharkiv, 2006. (In Ukrainian)

Потрашков, С. В. *Болгарія в балканській політиці провідних держав антигитлерівської коаліції (1941-1945 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.* Харків, 2006.

Ruchyn'ska, O. A. *Suspil'ne zhyttya v antychnykh mistakh Pivnichnoho ta Zkhidnoho Prychornomor'ya (sotsial'no-kul'turnyy aspekt): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk.* Dnipro, 1996. (In Ukrainian)

Ручинська, О. А. *Суспільне життя в античних містах Північного та Східного Причорномор'я (соціально-культурний аспект): автореф. дис. ... канд. іст. наук.* Дніпро, 1996.

Saypanova, A. O. *Istoriik-bolgarist S. I. Sidel'nikov: nauchnaya i pedagogicheskaya deyatel'nost'.* Khar'kov, 2016. (In Russian)

Сайпанова, А. О. *Историк-болгарист С. И. Сидельников: научная и педагогическая деятельность.* Харьков, 2016.

Saypanova, A. O. *Naukovo-pedahohichna diyal'nist' S. I. Sidel'nikova: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk,* 2012. (In Ukrainian)

Сайпанова, А. О. *Науково-педагогічна діяльність С. І. Сидельникова: автореф. дис. ... канд. іст. наук,* 2012.

Svyrydenko, V. O. *Polityka pam'yati Narodnoyi Respubliki Bolgariya shchodo doby natsional'noho Vidrozhennya: dzhерельnyy kompleks: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk.* Kyiv, 2016. (In Ukrainian)

Свириденко, В. О. *Політика пам'яті Народної Республіки Болгарія щодо доби національного Відродження: джерельний комплекс: автореф. дис. ... канд. іст. наук.* Київ, 2016.

Sidel'nikov Stepan Ivanovich — professor Khar'kovskogo universiteta: bibliogr. ukazatel'. Khar'kov, 2009. (In Russian)

Сидельников Степан Иванович — профессор Харьковского университета: библиогр. указатель. Харьков, 2009.

Shkabura, Ya. I. *Frantsiya v suspil'no-politychniy i dyplomatychniy diyal'nosti H. Rakov's'koho (1891–1927): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk.* Dnipro, 2020. (In Ukrainian)

Шкабура, Я. І. *Франція в соціально-політичній та дипломатичній діяльності Х. Раковського (1891–1927 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук.* Дніпро, 2020.

Spisaniye na Bŭlgarskata akademiya na naukite [Journal of the Bulgarian Academy of Sciences], no 2, 2022, s. 3-31; no 3, 2022, s. 9-38. (In Bulgarian)

Списание на Българската академия на науките, 2022, № 2, с. 3-31; 2022, № 3, с. 9-38.

Sreznevskiy, I. I. Oчерк knigopечатaniya v Bolgarii. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya*, ch. 51, no 9, otд. 5, 1846, s. 1-28. (In Russian)

Срезневский, И. И. Очерк книгопечатания в Болгарии. *Журнал Министерства народного просвещения*, 1846, ч. 51, № 9, отд. 5, с. 1-28.

Stanchev, M. G. *Bolgary v Rossiyskoy imperii, SSSR, stranah Baltii i SNG. T. 1 (1711–2006)*. Sofiya, 2009; T. 2: Biograficheskaya entsiklopediya. Khar'kov, 2016. (In Russian)

Станчев, М. Г. *Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ. Т. 1 (1711–2006)*. София, 2009; Т. 2: Биографическая энциклопедия. Харьков, 2016.

Stanchev, M. G. *D-r Krŭstyu Rakovski — dŭrzhavnik, politik, diplomat 1917–1941 g.: avtoref. dis. ... d-r ist. na naukite*. Sofiya, 2000. (In Bulgarian)

Станчев, М. Г. *Д-р Кръстю Раковски — държавник, политик, дипломат 1917–1941 г. / М. Г. Станчев: автореф. дис. ... д-ра на ист. наук.* София, 2000.

Stanchev, M. G. *Doktor Krast'yu Rakovskiy — dŭrzhavnik, politik i diplomat*. Sofiya, 2004. (In Bulgarian)

Станчев, М. Г. *Д-р Кръстю Раковски — държавник, политик и дипломат*. София, 2004.

Stanchev, M. G., Chernyavskiy, G. I. *Georgiy Bakalov: politicheskaya biografiya (s kul'turologicheskim komponentom)*. Sofiya, 2006. (In Russian)

Станчев, М. Г., Чернявский, Г. И. *Георгий Бакалов: политическая биография (с культурологическим компонентом)*. София, 2006.

Stanchev, M. G., Chernyavskiy, G. I. *L. D. Trotskiy, Bolgariya i bolgary*. Sofiya, 2006. (In Russian)

Станчев, М. Г., Чернявский, Г. И. *Л. Д. Троцкий, Болгария и болгары*. София, 2006.

Stanchev, M. G. *Rod Stanchevich (s. Korten, Respublika Moldova)*. Sofiya, 2010. (In Russian)

Станчев, М. Г. *Род Станчевых (с. Кортен, Республика Молдова)*. София, 2010.

Stanchev, M. G., Salenkov, V. Yu., Strashnyuk, S. Yu. Drynovs'ki tradytsiyyi v Kharkovi (zamiest' peredmovy). *Drnovs'kii zbirnyk / Drinovskii sbornik [Drinov's Collection]*, t. 1. Kharkiv, 2007, s. 5-7. (In Ukrainian)

Станчев, М. Г., Саленков, В. Ю., Страшнюк, С. Ю. Дриновські традиції в Харкові (замість передмови). *Дриновський збірник / Дриновски сборник*, т. 1. Харків, 2007, с. 5-7.

Stanchev, M. G. Vasil Karazin i osnovavaneto na Kharkovskiya universitet (200 godini ot syzdavanieto mu). *Istoricheski pregled [Historical Review]*, no 3-4, 2004, s. 274-278. (In Bulgarian)

Станчев, М. Г. Васил Каразин и основаването на Харковския университет (200 години от създаването му). *Исторически преглед*, № 3-4, 2004, с. 274-278.

Stanchev, M. G. Proiskhozhdeniye V. N. Karazina: problemy istoriografii i istochnikovedeniya. *Bulgarian Historical Review*, no 3-4, 2005, s. 203-215. (In Russian)

Станчев, М. Г. Происхождение В. Н. Каразина: проблемы историографии и источниковедения. *Bulgarian Historical Review*, № 3-4, 2005, с. 203-215.

Strashnyuk, S. Yu. Obshtstvena organizatsiya na uchenite-bŭlgaristi ot stranite na OND. *Epochi [Epochs]*, no 1, 1993, s. 95-96. (In Bulgarian)

Страшнюк, С. Ю. Обществена организация на учените-българисти от страните на ОНД. *Епохи*, № 1, 1993, с. 95-96.

Strashnyuk, S. Yu. Oпит za v'zrazhdane na bŭlgarski uchilishcha v Ukraїna v kraяa na 50-te godini na XX vek: (Za pisma na V. Meshcheryuk do N. S. Khrushchov i tekhniti posledstviya). *Bŭlgarite v Severnoto Prichernomorie: izsled. i materiali*, t. 5. Veliko Tŭrnovo, 1996, s. 399-418. (In Bulgarian)

Страшнюк, С. Ю. Опит за възраждане на българските училища в Украйна в края на 50-те години на XX в.: (За писмата на В. Мешчерюк до Н. С. Хрущов и техните последствия). *Българите в Северното Причерноморие: изслед. и материали*, т. 5. Велико Търново, 1996, с. 399-418.

Strashnyuk, S. Yu. Pid tyskom Tito ta dyktatom Stalina: yak u Bolhariyi z'yavylasya «makedons'ka na tsional'na menshyna». *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History]*, № 965, вур. 43, 2011, s. 465-472. (In Ukrainian)

Страшнюк, С. Ю. Під тиском Тіто та диктатом Сталіна: як у Болгарії з'явилася «македонська національна меншина». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Серія «Історія»*, № 965, вип. 43, 2011, с. 465-472.

Strashnyuk, S. Yu. Mikhail G. Stanchev na 70 godini. *Bŭlgaristika [Bulgarica]*, no 1, 2023, s. 120-127. (In Bulgarian)

Страшнюк, С. Ю. Михаил Г. Станчев на 70 години. *Българистика*, № 1, 2023, с. 120-127.

Tortika, O. O. *Alano-bolhars'ke naseleण्या Pivnichno-Zakhidnoyi Khazariyi v etnosotsial'nomu ta heopolitychnomu prostori pıvdnya Skhidnoyi Yevropy: avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk*. Kharkiv, 2007. (In Ukrainian)

Тортіка, О. О. *Алано-болгарське населення Північно-Західної Хазарії в етносоціальному та геополітичному просторі півдня Східної Європи: автореф. дис. ... д-ра іст. наук*. Харків, 2007.

Tortika, O. O. *Istorychna geografiya naseleण्या Velykoyi Bolhariyi (630-660 rr. n. e.): metodolohiya doslidzhennya kochovykh suspil'stv Sredn'ovichchya: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk*. Kharkiv, 1999. (In Ukrainian)

Тортіка, О. О. *Історична географія та населення Великої Болгарії (630-660 рр. н. е.): методика дослідження кочових суспільств середньовіччя: автореф. дис. ... канд. іст. наук.* Харків, 1999.

Tortika (Lobanova), M. V. *Mezhdru molotom yevropeyskoy modernizatsii i nakoval'ney yevraziyskikh imperiy: mirazhi tsentrizma v sotsial-demokraticheskoy praktike Bolgarii i Rossii (konets XIX – nachalo XX vv.).* Khar'kov, 2015. (In Russian)

Тортіка (Лобанова), М. В. *Между молотом европейской модернизации и наковальной евразийских империй: миражи центризма в социал-демократической практике Болгарии и России (кон. XIX – начало XX ст.).* Харьков, 2015.

Tortika, M. V. *Tsentryzm u sotsial-demokratychnomu rusi Bolhariyi v konteksti shhidnoyevropeys'koyi sotsialistychnoyi praktyky (kin. XIX — poch. XX st.): avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk.* Kyiv, 2017. (In Ukrainian)

Тортіка, М. В. *Центризм у соціал-демократичному русі Болгарії в контексті східноєвропейської соціалістичної практики (кін. XIX — поч. XX ст.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.* Київ, 2017.

Turkov, V. V. *Polityka Rosiyi shchodo pereselennya besarabs'kykh bolgar na pivdennoukrayins'ki zemli, 1856–1971 rr.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk.* Kharkiv, 1997. (In Ukrainian)

Турков, В. В. *Політика Росії щодо переселення бесарабських болгар на південноукраїнські землі, 1856–1971 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук.* Харків, 1997.

Volodymyr Kuz'mych Mikheiev. Do 70-richchia vid dnia narodzhennia: bibliogr. pokazhchuk. Kharkiv, 2007. (In Ukrainian)

Володимир Кузьмич Міхеев. До 70-річчя від дня народження: бібліогр. покажчик. Харків, 2007.

Zhuravlova, O., Kazanski, N., Naïdenova, S., Stanchev, M., Strashnyuk, S. (süst.). *Kharkovskata shkola po istoricheska bulgaristika (kŭm 175-godishninata na edna nauchna traditsiya): Bibliografski ukazatel.* Sofiya, 2023. (In Bulgarian)

Журавльова, О., Казански, Н., Найденова, С., Станчев, М., Страшнюк, С. (сѣст.). *Харковската школа по историческа българистика (към 175-годишнината на една научна традиция): Библиографски указател.* София, 2023.

Zlatarski, V. N. (red.). *Sychineniya na Marina Drinova*, t. 3. Sofiya, 1915. (In Bulgarian)

Златарски, В. Н. (ред.). *Съчинения на М. С. Дринова*, т. 3. София, 1915.

Sergiy Strashnyuk

Candidate of History, Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: straser57@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1725-5053>

THE KHARKIV SCHOOL OF HISTORICAL BULGARIAN STUDIES: PHASES OF DEVELOPMENT AND PRESENT STATE

The article offers a retrospective look at the development of historical Bulgarian studies at Kharkiv University over the last 177 years. The author identifies its main phases and concludes that during the era of Ukrainian independence a long scholarly tradition has transformed into a full-fledged research school that meets the principal criteria for this concept, namely: a fixed object of research and an organizational platform in the form of the Marin Drinov Center for Bulgarian and Balkan Studies; a critical mass of qualified scholars who have made a significant contribution to the knowledge of the historical past of the Bulgarian people, mainly during the early modern and modern era; and a regular academic forum (the Drinov Readings) and research periodical (“The Drinov Collection”) that are associated in the academic world with the Kharkiv hub of Bulgarian studies. This research school has a recognized leader—the only Ukrainian historian elected as a foreign member of the Bulgarian Academy of Sciences (2013), who directs the work of a well-thought-out system of postgraduate talent selection and training. The accomplishments of Karazin University scholars found recognition in the publication by the Prof. Marin Drinov Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences of the bibliographic index “The Kharkiv School of Historical Bulgarian Studies (To the 175th Anniversary of the Research Tradition)” in 2023, as well as in the highest awards of the Bulgarian Academy of Sciences received by Kharkiv’s leading Bulgarianists. However, according to the author, perhaps the most important marker of the transition of this research tradition to a new qualitative level is the fact that it has nurtured three consecutive generations of specialists with the degree of doctor of historical sciences, which is an important criterion and achievement for any research school. These experienced scholars and the Drinov Center gather around themselves a large group of Bulgarianists and representatives of related disciplines working in several of Kharkiv’s educational institutions, primarily the Kharkiv State Academy of Culture and H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

Keywords: research school, criteria, Kharkiv University, historical Bulgarian studies, Slavic studies, Balkan studies.

Текст надійшов до редакції 20.09.2023.

The text was received by the editors 20.09.2023.

Текст затверджено до друку 10.11.2023.

The text is recommended for printing 10.11.2023.